

בעקבות כמה פסוקים סתומים לכאורה בתהילים ובמשלי

משלי פרק יג (טז) כל ערום יעשה בדעת וכסיל יפרש אולת:
 משלי פרק יב (כג) אדם ערום כסה דעת ולב כסילים יקרא אולת:
 משלי פרק כו (כח) ופה חלק יעשה מדחה:
 איוב פרק כג (ח) הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו: (ט) שמאול בעשתו ולא אחז יעטף ימין
 ולא ארצה:
 תהלים פרק ט (טז) טבעו גוים בשחת עשו ברשת זו טמנו נלקדה רגלם:
 בראשית כה: "ויצא הראשון אדמוני, בלו כאדרת שער, ויקראו שמו עשו"
 ירמיהו פרק מט (י) פי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו ונחפה לא יוכל שדד זרעו ואחיו
 ושכניו ואיננו:
 עובדיה פרק א (ו) איה נחפשו עשו נבעו מצפניו:

תהלים פרק ז (ו) ירדף אויב נפשי וישג וירמס לארץ חיי וכבודי לעפר ישפן סלה:
 תהלים פרק טז (ט) לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישפן לבטח: (י) פי לא תעזב נפשי לשאול
 לא תתן חסידך לראות שחת:
 בראשית פרק מט (ו) בסדם אל תבא נפשי בקהלם אל תחז כבדי פי באפם הרגו איש ובכרצנם
 עקרו שור:

אב"ע: בסודם אל תבא נפשי. אמר ר' משה הכהן ז"ל כי כבודי כמו נפשי, ורבים בס' תהלות
 כמוהו. ויפה פירש, כי הטעם הוא כפול כדרך הנבואות... והנה בסודם כמו בקהלם, ותבא כמו
 תחז, ונפשי כמו כבודי. ויאמר רבי יהודה בן בלעם הספרדי שטעה ר' משה, כי כבוד הנפש הוא
 הגוף... וראייתו: וכבודי לעפר ישפן סלה (שם ז, ו). ואני אומר שר' יהודה טעה, כי הנה הכתוב
 אומר למען יזמרך כבוד (תה' ל, יג), לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי (שם טז, ט) שהוא הגוף...
 אב"ע (על תהילים טז): וכבודי - טעמו הנפש כמו בסודם אל תבא נפשי וכנגדה אל תחז כבודי
 וככה שמח לבי ויגל כבודי ואחריו אף בשרי ישפן לבטח שהוא הגוף על כן טעה רבי יהודה בן
 בלעם שאמר שכבודי הוא גופי והלא ידע אם לא שמע כי האדם מורכב מנפש וגוף והחלק הנכבד
 הנפש על כן מלת כבוד והביאו בצרה הזאת בעבור שמצא וכבודי לעפר ישפן סלה והנפש אינה
 יורדת לעפר והכתוב הוא על דרך משל וככה דבקה לעפר נפשי...

תהלים פרק לה (ט) ונפשי תגיל בה' תשיש בישועתו: ישעיהו פרק סא (י) שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי
 תהלים ל (יג) למען יזמרך כבוד ולא ידם ה' אלהי לעולם אודך: אב"ע: (יג) למען - והטעם אני
 אודך כל ימי למען יודך ויזמרך כל אדם שיש לו כבוד והטעם נשמה חכמה ובעבור כי המשכילים
 מעטים אמר כבוד ולא כל כבוד:

תהלים נו (ז) רשת הכינו לפעמי כפף נפשי פרו לפני שיחה נפלו בתוכה סלה: (ח) נכון לבי אלהים
 נכון לבי אשירה ואזמרה: (ט) עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר: תהלים קח (ב) נכון לבי
 אלהים אשירה ואזמרה אף כבודי: תהלים פרק פד (ג) נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לבי
 ויבשרי ירננו אל אל חיי: תהלים פרק סג (ב) אלהים אלי אמה אשחרך צמאה לה נפשי כמה לה

מכללת הרצוג-גוש עציון
 ימי עיון בתנ"ך
 קיץ תש"ע

בְּשָׂרֵי בָּאָרֶץ צִיָּה וְעֵנֶף בְּלֵי מַיִם: אִיּוֹב פָּרַק יג (יד) עַל מָה אֶשָּׂא בְּשָׂרֵי בֶּשֶׂרִי וְנִפְשֵׁי אֲשֵׁיִם
בְּכַפֵּי: אִיּוֹב פָּרַק יד (כב) אֵף בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכָּאֵב וְנִפְשֹׁ עָלָיו תִּאָּכַל: פ

משלי יג (ט) אור צדיקים ישמח ונר רשעים ידעו:

תהלים צז (יא) אור זרע לצדיק ולישרי לב שמחה:

מהו אור זרוע ומה מהות ההקבלה אל שמחה?
בשלושה שדות סמנטיים מקראיים ניתן למצוא הרבה מילים משותפות: שדה הצומח, שדה האור והראייה, ושדה השמחה.

אור: מלכים ב ד (לח) וְאֶלִישָׁעָ שָׁב הַגְּלָגְלָה וְהִרְעֵב בְּאָרֶץ וּבְנֵי הַנְּבִיאִים יֹשְׁבִים לִפְנֵיו וַיֹּאמֶר לַנְּעִרוֹ
שְׁפֹת הַסִּיר הַגְּדוֹלָה וּבִשְׁלַל נְזִיד לְבְנֵי הַנְּבִיאִים: (לט) וַיֵּצֵא אֶחָד אֶל הַשָּׂדֶה לְלַקֵּט אֶרֶת וַיִּמָּצֵא גֶפֶן
שָׂדֶה וַיִּלְקֹט מִמֶּנּוּ פִקְעוֹת שָׂדֶה מְלֵא בְּגָדוֹ וַיָּבֵא וַיִּפְלַח אֶל סִיר הַנְּזִיד כִּי לֹא יָדָעוּ:
"מזריע זרע" בבראשית לצד "אור זרוע".

זרח: "וזרח השמש", "ויזרח לו השמש", "אם זרחה השמש"; לצד תהלים לז (לה) רְאִיתִי רֶשַׁע
עָרִיץ וּמִתְעַרְרָה כְּאֶזְרַח רַעְיוֹן: וזו משמעות המילה אזרח גם בהשאלתה לעבר מעמד בארץ.
שמח בהוראת אור: "ולישרי לב שמחה", משלי יג (ט) אור צדיקים ישמח ונר רשעים ידעו:
יצא: "ותוצא הארץ" לצד "השמש יצא על הארץ" שפירושו האיר.

ציץ: "ויציץ ציץ", "נבל ציץ" לצד "מציץ מן החרכים".
נציץ: "הניצנים נראו בארץ", "הנצו הרימונים" לצד "ונוצצים כעין נחושת קלל" (יחזקאל א). וכן
ישעיהו א (לא) וְהָיָה הַחֶסֶן לְנִעְרָת וּפְעָלוֹ לְנִיצוּץ
נבט: "הבט נא השמימה" לשון ראייה (באכדית nabatu הוא זהר), וכן נבט מתחום הצומח,
שאמנם לא קיים במקרא, אך קיים בערבית ובארמית בהוראה זו.

צמח: "וכל עשב השדה טרם יצמח" לצד תהלים קלב (יז) שֶׁם אֶצְמִיחַ קֶרֶן לְדוֹד עֶרְכָּמִי נֵר
לְמִשְׁיחִי: (יח) אוֹיְבָיו אֶלְבִּישׁ בִּשָׁת וְעָלָיו יִצְיֵץ נְרוֹ: בסורית צמחא הוא אור, וזו גם המשמעות
בתפילה "צמח דוד". וכן יחזקאל כט (כא) בַּיּוֹם הַהוּא אֶצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶתֵּן פֶּתַחוֹן פֶּה
בְּתוֹכָם.

זהר: דניאל יב (ג) וְהַמְשַׁפְּלִים יִזְהָרוּ בְּזֹהַר הַקְּרִיעַ. יחזקאל ח (ב) "וְאָרְאָה וְהָיָה דְמוּת כְּמִרְאָה אֲשֶׁר
מִמִּרְאָה מִתְנַיִן וּלְמִטָּה אֲשֶׁר וּמִמִּתְנַיִן וּלְמַעְלָה כְּמִרְאָה זֹהָר כְּעֵין הַחֲשֻׁמְלָה": זהר בערבית הוא פרח
(כאב א-זהרה = שער הפרחים)

פרח: במדבר יז (כג) וַיְהִי מִמִּקְרַת וַיָּבֵא מִלְּשָׁה אֶל אֶהֱל הַעֲדוּת וְהָיָה פֶּרַח מִטָּה אֶהֱרֹן לְבֵית לֵוִי וַיֵּצֵא
פֶּרַח וַיִּצֵץ צִיץ וַיִּגְמַל שְׁקָדִים: בערבית פרח הוא שמחה, ובעצם כך בכמה היקרויות במקרא
ישעיהו לה (א) יִשְׁשׂוּם מִדְּבַר וְצִיָּה וְתִגַּל עֶרְכָּה וְתִפְרַח פְּתַבְצָלֶת: (ב) פֶּרַח תִּפְרַח וְתִגַּל אֵף גִּילַת
וְרַצְוֹן כְּבוֹד הַלְּכָנוֹן וְנִמֵּן לָהּ הַדָּר הַפְּרָמָל וְהַשְּׂרוֹן הַמָּה יֵרָאוּ כְבוֹד ה' הַדָּר אֱלֹהֵינוּ: ס

תהילים קז: יקם סערה לדממה ויחשו גליהם וישמחו כי ישתקו וינחם אל מחוז חפצם.

השורש שתק משמש 4 פעמים במקרא וכולם לחוסר תנועה; יונה א (יא) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מַה נַּעֲשֶׂה
לָךְ וַיִּשְׁתַּק הַיָּם מֵעֲלֵינוּ כִּי הָיָה הוֹלֵךְ וְסָעַר (יב) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שְׂאוּנִי וְהִטִּילְנִי אֶל הַיָּם וַיִּשְׁתַּק הַיָּם
מֵעֲלֵיכֶם כִּי יוֹדַע אֲנִי כִּי בְּשָׁלִי הִסְעַר הַגְּדוֹל הָיָה עֲלֵיכֶם:

ומשם במטונימיה לחוסר קול כהוראה בארמית, וכן הוא בלשון התנאים בהשפעת ארמית בהרבה מאוד מקומות, וכגון משנה גיטין ד, ח: המוציא את אשתו משום אילונית רבי יהודה אומר לא יחזיר וחכמים אומרים יחזיר נישאת לאחר והיו לה בנים הימנו והיא תובעת כתובתה אמר רבי יהודה אומר לה שתיקותיך יפה לך מדבוריך: ואף "משותק" שבתוספתא הוא מלשון חוסר קול: תוספתא מעשר שני ה, ח: היה חולה ומשותק אמרו לו היכן מעשר שני שלך הורן באצבעו כך וכך הן שמא במקום פלוני הן הרכין בראשו בודקין אותו שלשה פעמים אם אמ' על הן הן ועל לאו לאו דבריו קיימין. תוספתא גיטין ה, א: היה חולה ומשותק אמרו לו נכתוב גט לאשתך הרכין בראשו בודקין אותו שלשה פעמים אם אמ' על ליו ועל הן הן דבריו קיימין וכשם שבודקין אותו לגיטין כך בודקין אותו למקחות ולמתנות ולירושות ולעידיות.

ובעברית החדשה בשתי ההוראות: משותק לחוסר תנועה, ואילו שותק לחוסר קול. כך גם באנגלית STILL להוראת חוסר תנועה וחוסר קול.

כך גם במקרא השורש דממ להוראות של חוסר קול וחוסר תנועה. בפסוק הסמוך "יקם סערה לדממה" לחוסר תנועה, ולצדו קול דממה דקה להוראת קול שקט כעין חוסר קול. וכן וידם אהרן בוויקרא, וראה מכילתא דמילואים: אמר משה לאהרן אהרן אחי לא מתו בניך אלא על קדושת שמו שלך' ב' ה' כיון שידוע אהרן שבניו קדש המקום הן שתק וקיבל שכר על שתיקתו. וידם אהרן – מיכן אמרו כל המקביל עליו שימן <<יפה לו>> על {{ ידי דויד הוא או' דום ליי' והתחולל לו על ידי שלמה הוא או' עת לחשות עת לדבר עיתים לכל עיתים שאדם שותק עיתים שאדם מדבר. וכן "ויחשו גליהם" משורש חש"י לחוסר תנועה. ויש מקום נוסף שהוא מקביל אל דממה, והוא בהוראת חוסר קול: ישעיהו סב (ו) על חומתיך ירושלים הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכרים את ה' אל דמי לקם:

ישעיהו סב (א) למען ציון לא אֶחְשָׂה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַם לֹא אֶשְׁקוּט. ואם כן גם אשקוט לחוסר תנועה. ולעומתם קהלת ג (ז) עת לקרוע ועת לתפור עת לתשות ועת לדבר, להוראת חוסר קול. וכן נחמיה ח (ט) ויאמר נחמיה... וְעָזְרָא הַכֹּהֵן הַסֹּפֵר וְהַלְוִיִּים הַמְבִינִים אֶת הָעָם לְכָל הָעָם הַיּוֹם קָדָשׁ הוּא לֵה' אֲלֵהֶיכֶם אֵל תִּתְאָבְלוּ וְאֵל תִּבְכּוּ כִּי בּוֹכִים כָּל הָעָם כְּשִׁמְעָם אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה: ... וְאֵל תִּעָצְבוּ כִּי חֲדוֹת ה' הִיא מַעֲזָבְכֶם (יא) וְהַלְוִיִּים מְחַשִּׁים לְכָל הָעָם לֵאמֹר הַסּוּ כִּי הַיּוֹם קָדָשׁ וְאֵל תִּעָצְבוּ: נראה שבשורש חש"י ניכר שדווקא בספרות המקרא המאוחרת יש שימושי חוסר קול.

מחוז חפצם = נמל מסחרם

מחוז בלשוננו הוא אזור (וראה רש"י שם בתהילים: מחוז - לשון גבול, ובדומה אב"ע). אולם כפי שהראה קוטשר, במקרא בהיקרות יחידה זו הוא נמל (המילה נמל עצמה מצויה רק בלשון חז"ל ומקורה יוניי limh/n לימן). התרגומים העתיקים, השבעים וולגטה ופשיטתא, תרגמו נמל.

יחזקאל כז (ג) וְאָמַרְתָּ לְצוּר הַיְשָׁבֶת עַל מְבֹאֵת יָם רִבְלֵת הָעַמִּים אֶל אֲיִים רַבִּים כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' צוּר אֶת אָמַרְתָּ אֲנִי כְּלִילַת יָפִי: יונתן: "על מגרש מחוזי ימא". ישעיהו כג ד-ד: (ד) בּוֹשֵׁי צִידוֹן כִּי אָמַר יָם מְעוֹז הָיָם לֵאמֹר לֹא חֲלָתִי וְלֹא יִלְדָתִי וְלֹא גִדְלָתִי בַּחוּרִים רוּמְמָתִי בְּתוּלוֹת... (יד) הִילִילוּ אֲנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי שָׁדַד מְעַזְכֶּן. יונתן: "ארי אתבזז מחוזי תוקפיוכון". גם המיוחס ליונתן על התורה תרגם בפסוק וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול: "... הינון מי בראשית... ומחוזי ספינתיה...".

וכן יש בערבית קדומה "מאחוזנא" בהוראת הנמל שלנו.

גם במשנה בשתי היקרויות נראה שהכוונה למקום בקרבת הים: משנה ערכין ג, ב: בשדה אחוזה להקל ולהחמיר כיצד אחד המקדיש בחולת המחוז ואחד המקדיש בפרדסות סבסטי נותן בזרע

חומר שעורים חמשים שקל כסף ובשדה מקנה נותן את שוויו. משנה מכשירין ג, ד: המטנן (= מלחלח מרטיב) בחול ה"ז בכי יותן מעשה באנשי המחוז שהיו מטינין בחול אמרו להם חכמים אם כך הייתם עושים לא עשיתם טהרה מימיכם: גם העיר מחוזא שבבבל הייתה על גדת החידקל. וכן מוצאים שמות ערי נמל שמרכיב הנמל מצוי בשמן כגון OPORTO בפורטוגל על גדת האטלנטי המזרחית, וכן NEW HAVEN בארה"ב על גדת האטלנטי המערבית (קונטיקט), על החוף המזרחי של ארה"ב צפונית לניו יורק דרומית לבוסטון).

מחוזו באכדיית עיר. במעתק הכנעני הייתה למחוז. ונראה שנזדהתה עם מעוז בהוראת נמל כפי שהראינו. ואפשר שהתהליך הוא עיר < עיר נמל < נמל.

מתקני תפילת הדרך תיקנו "מחוז חפצנו" על פי ההוראה העממית הנפוצה. בתלמוד עצמו בברכות כט ע"ב לא נמצא מרכיב זה בתפילת הדרך (כך בכתבי היד אוקספורד פירנצה ופריס, ובדפוסים כולל שונצינו, ולא ברי"ף), ולמיטב בדיקתי מתועד רק מאמצע ימי הראשונים, כגון סמ"ק מהמאה ה"ג.

חפצם הוא כנראה מסחרם, כמו כס"ף שהוא רצון וכיסוף וגם רכוש וקניין, וכן חפ"ץ הוא רצון (הרבה מאוד במקרא) וגם רכוש וקניין ומסחר, כמו ישעיהו נח (ג) לְמָה צָמְנוּ וְלֹא רָאִיתָ עֲנִינוּ נַפְשֵׁנוּ וְלֹא תָדַע הֵן בְּיוֹם צָמְכֶם תִּמְצְאוּ חֶפְצֵנוּ... (יג) אִם תָּשִׁיב מִשְׁבַּת רְגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֶפְצֶיךָ בְּיוֹם קִדְשֵׁי וְקִרְאתָ לְשַׁבַּת עֲנֵג לְקִדּוֹשׁ ה' מְכַבֵּד וְכַבְּדָתוּ מַעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמְּצוֹא חֶפְצֶךָ וְדַבַּר דְּבָר: האם זו ההוראה בתהילים א? (ב) פִּי אִם בְּתוֹרַת ה' חֶפְצוֹ וּבְתוֹרַתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה: משלי ג (יג) אֲשֶׁרִי אָדָם מֵצֵא חֶקְמָה וְאָדָם יִפִּיק תְּבוּנָה: (יד) פִּי טוֹב סִתְרָה מִסִּחַר כֶּסֶף וּמִחֲרוֹץ תְּבוּאָתָה: (טו) קָרָה הִיא מִפְּנִינִים וְכָל חֶפְצֶיךָ לֹא יִשׁוּוּ בָּהּ: (טז) אֲרֶךְ יָמִים בְּיָמֶיךָ בְּשִׂמְאוֹלָה עֲשֵׂר וְכָבוֹד: ... משלי ח (י) קָחוּ מוֹסְרֵי וְאַל כֶּסֶף וְדַעַת מִחֲרוֹץ נִבְחָר: (יא) פִּי טוֹבָה חֶקְמָה מִפְּנִינִים וְכָל חֶפְצִים לֹא יִשׁוּוּ בָּהּ: משלי לא (יג) דְּרָשָׁה צָמֵר וּפְשִׁתִּים וּתְעַשׂ בְּחֶפְצֵי כְּפִיָּה: (יד) הִיָּתָה כְּאֲנִיּוֹת סוֹחֵר מִמֶּרְחֵק תִּבְיֵא לְחֶמָה: באופן זה עולה הפסקה יפה שהרי פתח בה בעושי מלאכה.